

ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ І НАУКОВЕЦЬ, ЯСКРАВА ОСОБИСТІСТЬ

(НАРИС ПРО СОФІЮ ГРИГОРІВНУ СЕРЕБРЯНУ)

І.С. Чекман, д. мед. н., член-кор. НАН і НАМН України, Н.О. Горчакова, д. мед. н.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

"Немає магії сильнішої, ніж магія слова"

Анатоль Франс, французький письменник, лауреат Нобелівської премії

РЕЗЮМЕ. У статті узагальнено педагогічну і наукову діяльність відомого дослідника і педагога — токсиколога, фармаколога, гігієніста доцента С.Г. Серебряної.

Ключові слова: токсикологія, фармакологія, гігієна, історія життя, історія діяльності.

РЕЗЮМЕ. В статье обобщена педагогическая и научная деятельность известного исследователя и педагога — токсиколога, фармаколога, гигиениста доцента С.Г. Серебряной.

Ключевые слова: токсикология, фармакология, гигиена, история жизни, история деятельности.

SUMMARY. Pedagogical and scientific life of the outstanding pharmacologist, toxicology and hygienist docent S.G. Serebryanaya are described in this article.

Key words: toxicology, pharmacology, hygiene, history of life, history of work.

Українська токсикологія та фармакологія славиться видатними особистостями, які збагатили науку новими відкриттями. Вагомий внесок у її розвиток зробили вчені Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, зокрема науковці кафедри фармакології, яка була організована у 1841 році в числі перших 10-и кафедр Університету Святого Володимира. До цієї плеяди учених відносяться В.І. Дибковський, Н.П. Лауденбах, О.І. Черкес, Н.М. Дмитрієв та С.Г. Серебряна.

Пам'ять про колеґ, учнів, рідних людей, які відійшли у вічність, священна, а спогади про них переда-

ються з вуст у вуста. Ось чому вони залишаються для нас близькими і рідними, хоча минають десятиріччя. Лише спогади доносять відомості про непересічні образи, яскраві події, пов'язані з ними. Нинішні співробітники кафедри фармакології та клінічної фармакології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця не працювали разом із Софією Григорівною Серебряною, але пам'ять про її педагогічну майстерність, наукову творчість, активну життєву позицію, доброзичливість залишаються в наших серцях подібно до того як не зникає світло далеких зірок. "Талант — це розвиток природних якостей," — писав Оноре де Бальзак. Грані таланту С.Г. Серебряної ставали яскравішими з роками, хоча на її шляху були як успіхи, так і драматичні події, адже в житті, як на довгій ниві — всякого буває.

Софія Григорівна Серебряна народилася в місті Браїлові Жмеринського району Вінницької області. Батько С.Г. Серебряної був службовцем на цукровому заводі, і родина жила дуже скромно. Але наполегливість дівчини, її бажання вчитися допомогли у житті: закінчення профтехшколи у 1925 році, вступ до створеного нещодавно Вінницького хіміко-фармацевтичного інституту. В дівчини з сірими очима, вдумливим поглядом було велике прагнення до знань,

пізнання таємниць ліків, їх створення, дослідження. Вона разом з фармакологією оволодівала основами токсикології, адже тільки доза визначає властивості речовини і препарату, робить їх напоями безсмертя чи зброєю та вогнем.

Після закінчення хіміко-фармацевтичного інституту С.Г. Серебряна працювала у Вінниці асистентом аптеки №6 (1929-1930 рр.), лаборантом харчового відділу обласної санітарно-епідеміологічної станції (1930-1931 рр.), науковим спів-робітником Науково-дослідного інституту сільського господарства (1931-1933 рр.), зав. гігієнічного відділу міжрайонної санстанції в м. Жмеринці (1933-1934 рр.), аспірантом з харчової токсикології при Інституті вдосконалення лікарів на базі Інституту харчування в м. Києві (1934-1938 рр.) Але паралельно з останньою посадою вона також працювала науковим спів-робітником, а надалі завідувачкою токсикологічної лабораторії Науково-дослідного інституту харчування в м. Києві (1936-1941 рр.), науковим співробітником токсикологічної лабораторії Інституту гігієни праці в м. Києві та зав. харчової лабораторії санстанції, а надалі заступником державного санітарного інспектора в м. Балаково Саратовської області (1941 р.).

С.Г. Серебряна розуміла, що для проведення плідної наукової роботи, необхідні більш глибокі наукові

знання, і тому вона у 1938 році вступила до Київського медичного інституту на медичний факультет, який закінчила в 1943 році в м. Челябінську, куди інститут був евакуйований під час Великої Вітчизняної війни. З перших днів навчання цілеспрямована студентка з ентузіазмом поринула у наукову діяльність, внаслідок цілеспрямованого пошуку одержала дуже цікаві наукові факти, її залучили до урядового завдання. У 1939 році за виконання спеціального урядового завдання С.Г. Серебряна була нагороджена Президією Верховної Ради СРСР медаллю "За трудову відзнаку". Завдяки тому, що у С.Г. Серебряної це була друга освіта, вона була зарахована на посаду асистента кафедри фармакології Київського медичного інституту в 1941 році, працювала на цій посаді до 1944 року в м. Челябінську, а потім після повернення Київського медичного інституту до м. Києва, вже і в столиці.

В інституті С.Г. Серебряна інтенсивно займалася науковою діяльністю, підготувала рекомендації щодо необхідності введення в організм настою хвої як джерела вітаміну С. Результати роботи впроваджено в практичну медицину для профілактики і лікування цинги. Разом з видатним терапевтом академіком АН України, зав. кафедри терапії Київського медичного інституту М.М. Губергрицем С.Г. Серебряна розробила унікальну схему лікування дистрофії організму як наслідку голодування, що було необхідно для терапії ослаблених осіб під час Великої Вітчизняної війни, а особливо для ленинградців-блокадників. За роботу у роки Великої Вітчизняної війни вона була нагороджена медаллю "За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні" у 1945 році.

У повоєнні роки на кафедрі фармакології Київського медичного інституту С.Г. Серебряна стала надійним помічником і вірним соратником видатного українського вченого, фармаколога й токсиколога завідувача кафедри фармакології Київського медичного інституту академіка О.І. Черкеса. В 1944 році С.Г. Серебряна блискуче захистила кандидатську дисертацію "Про деякі властивості *Aspergillus albu*". В цьому ж році вона отримала ступінь кандидата медичних наук, а в 1948 році — звання доцента кафедри фармакології.

На кафедрі розквіт її талант блискучого педагога, вона дала путівку в життя багатьом майбутнім лікарям. С.Г. Серебряна завжди була не тільки відмінним педагогом, наставником, а й і наполегливим пошукачем істини, педантичним дослідником. Вона вільно володіла фармакологічними, токсикологічними та гігієнічними методами дослідження.

Член-кореспондент РАМН, член-кореспондент НАН і НАМН України, професор Ф.П. Тринус розповідав авторам статті про лекторську майстерність Софії Григорівни, глибокі наукові підходи у викладенні матеріалу, що викликало велику зацікавленість студентів. Це підтвердили у своїх спогадах і член-кореспондент НАН і НАМН України, професори Ю.С. Каган, В.М. Станкевич, які теж починали свою дослідну працю в галузі фармакології та токсикології під керівництвом академіка О.І. Черкеса. Кожна лекція мала свої особливості, на них лектор наводила приклади з літератури, часто приходила з провідним журналом "Фармакологія і токсикологія", ілюструючи студентам результати наукових досліджень вчених інших вузів, науково-дослідних інститутів. Завжди зосереджувала увагу на результатах досліджень викладачів-науковців кафедри фармакології. Адже колектив кафедри вже тоді був знайомий своїми відкриттями в галузі біохімічної фармакології, фармакокінетики, токсикології, фармакотерапії різних захворювань.

Особливу увагу вона приділяла наочності. На кожній лекції були таблиці, які складала особисто. Але разом з тим вона надзвичайно вміло користувалася крейдою та дошкою. Схеми, які малювала на дошці, що пояснювали дію препаратів, були зрозумілими студентам. Після її лекцій студенти часто цитували вислови лектора. Наприклад: "стрептоцид тому ефективний протимікробний засіб, що перемагає параамінобензойну кислоту мікроорганізмів" або "новокаїн при сумісному застосуванні зі стрептоцидом не ефективний як місцевий анестетик, тому його перемагає параамінобензойна кислота". Таких прикладів можна навести багато.

Лаборант кафедри фармакології О.О. Тодосова, яка пропрацювала на кафедрі 64 роки, розповідала, що С.Г. Серебряна завжди приходила на

роботу за 30-40 хвилин до початку занять, перевіряла колекції препаратів, таблиці, які мають бути на заняттях. Не було жодного разу, щоб вона запізнилася на лекцію або практичне заняття.

Другий ветеран кафедри лаборант І.Є. Неміловський, який пропрацював на кафедрі з 1933 року по 1984 рік і відповідав за віварій, а також за демонстрацію дослідів на лекціях на кролях, щурах, білих мишах, згадував як напередодні кожної лекції С.Г. Серебряна перевіряла, чи підготовлено тварину до досліду, ретельно розповідала про ціль демонстрації даного досліду. Тому такі лекції та демонстрації на тваринах запам'ятовувалися студентам.

У своїй автобіографічній книзі "Дорогами життя" професор М.Л. Тараховський, який закінчив аспірантуру на кафедрі фармакології під керівництвом О.І. Черкеса, розповідав, що під час навчання в аспірантурі був прикріплений до С.Г. Серебряної. Він відзначив досвід Софії Григорівни як педагога, її методичну і методологічну неперевершеність, поєднання вимогливості та доброзичливості при спілкуванні зі студентами, аспірантами, викладачами, лаборантами. М.Л. Тараховський розповідав, що після пояснень С.Г. Серебряної, він швидко опанував правила випускування препаратів у рецептах у різних лікарських формах. Після заняття з С.Г. Серебряною він засвоїв всі розділи з фармакології і вже в аспірантурі був здатний викладати студентам таку складну дисципліну як фармакологія. Чітка і зрозуміла форма пояснень С.Г. Серебряної допомогла М.Л. Тараховському засвоїти основи педагогіки і правила лікарської рецептури, а також зробити перші кроки у педагогічній діяльності, успішно захистити кандидатську дисертацію.

С.Г. Серебряна не лише була педагогом з великої літери, а й талановитим науковцем, взірцевим організатором, вона користувалася заслуженим авторитетом серед професорсько-викладацького складу, а також студентів Київського медичного інституту. Асистент кафедри А.М. Домбровська згадувала, розповідаючи про те, скільки уваги Софія Григорівна приділяла роботі студентського наукового гуртка, часто беручи участь у його засі-

данні.

С.Г. Серебряна плідно працювала на посаді доцента протягом майже десяти років, але потяг до наукових досліджень спонукав її до переходу в 1953 році на посаду старшого наукового співробітника Київського інституту гігієни харчування, де вона також зарекомендувала себе як талановитий експериментатор і водночас організатор наукових досліджень. Вона багато зробила, щоб відтворити в інституті лабораторію токсикології, придбати сучасне устаткування, організувати віварій для дослідження токсикологічних і фармакологічних властивостей нових на той час пестицидів ДДТ, гексахлорану, інших хлор- та фосфорорганічних сполук. На відміну від дослідників, які вважали ДДТ панацеєю, С.Г. Серебряна визначила токсикодинаміку і токсикокінетику сполуки і наполягала, щоб у 1950 році ДДТ був заборонений для обробки тварин, що було передумовою аналогічної заборони ДДТ в інших країнах. Надалі вчена встановила: деякі форми ДДТ проникають крізь шкіру, негативно впливають на плід. Вона домоглася заборони застосування ДДТ в дитячих садках. Потім С.Г. Серебряна довела виділення ДДТ з молоком, перехід крізь плаценту, вплив на нервову систему, функцію печінки, нирки тощо. Результати її досліджень були відомі в усьому світі. Її визнали ініціатором заборони застосування ДДТ не тільки в Радянському Союзі, а й інших країнах. Шкода, що Софію Григорівну не було включено до числа лауреатів Нобелівської премії за дослідження з токсикології ДДТ, адже її внесок у цю проблему величезний.

С.Г. Серебряна — автор багатьох друкованих наукових праць з токсикології та гігієни, які увійшли до золотого фонду української і світової науки.

Наставник наукової молоді, вона з натхненням керувала пошуковою роботою молодих науковців, зокрема вивченням токсикології гексахлорану та інших хлорорганічних сполук. Її авторитет — це результат високого професіоналізму, любові до праці, відданості науці, високим моральним принципам. Там, де вона працювала, панував дух товарищескості, творчості, взаєморозуміння. Відданість і чесність в науці, безко-

мпромісність щодо сумнівних фактів приваблювали співробітників та учнів, всіх, хто працював поруч.

Випускники Київського медичного інституту, яким читала лекції чи проводила практичні заняття Софія Григорівна, згадують її з великою вдячністю. Її рідні пам'ятають, як часто пізнім вечором вона сиділа за столом при світлі настільної лампи і готувалася до занять або виправляла тексти наукових робіт, статей, керівництв, довідників, дисертаційних робіт аспірантів, докторантів.

Становленню і творчому шляху С.Г. Серебряної як педагога і науковця сприяло її щасливе сімейне життя. Її супутником життя став студент Хіміко-фармацевтичного інституту Левко Медвідь. Взаємне почуття любові вони пронесли через усе життя. Левко Іванович Медвідь був легендарною особистістю, видатним організатором охорони здоров'я, відомим вченим в галузі токсикології, гігієни, соціальної медицини. Він обіймав в Україні високі посади, в тому числі був директором Київського медичного інституту, міністром охорони здоров'я України, директором НДІ гігієни праці, Всесоюзного НДІ гігієни і токсикології пестицидів, полімерних і пластичних мас. Саме з чоловіком Софія Григорівна обговорювала важливі питання, вона була мудрим радником, активним помічником чоловіка, особливо в період створення інституту. Маючи двох дочок, а надалі й онуків, Софія Григорівна була люблячою відданою матусею і бабусею.

Наукові працівники лабораторії, якою завідувала Софія Григорівна, згадують її активність, зацікавленість в усіх починаннях, цінні практичні поради. Природний талант та інтелігентність, що успадкувала від своїх батьків, вона пронесла через усе життя, передавши своїм нащадкам.

Левка Івановича і Софію Григорівну вважали близькими за духом, вони були вдячні Богові за поєднання своїх долей. Крім того, вони були віддані не тільки науці та справі виховання майбутніх лікарів і

вчених, але і своїй Батьківщині.

Династія Медведів, що бере початок від Левка Івановича, відома в українській історії взагалі та медицині, зокрема. Символічно, що онуки та правнуки Софії Григорівни успішно торують медичні та наукові стежки, продовжуючи справу бабусі й дідуся. С.Г. Серебряна вміло, багатогранно, перспективно та сміливо доповнила та розвинула досягнення української і світової токсикології. Низький доземний її уклін за наукові відкриття. Щедра і родюча українська земля виплекала свою дочку, наділила її розумом і чесністю, мужністю і непідкупністю, щедрістю і скромністю, високими моральними якостями. Вона — справжній взірць християнської моралі.

Постать Софії Григорівни Серебряної навіки в серцях близьких, колег та учнів, студентів, лікарів, науковців, яким вона прищепила потяг і любов до науки, почуття патріотизму, бажання служити своєму народові.

Надійшла до друку 5.11.2010 р.